

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

Latvijas Republikas vārdā

Rīgā 2021. gada 8. aprīlī

lietā Nr. 2020-34-03

Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētāja Sanita Osipova, tiesneši Aldis Laviņš, Gunārs Kusiņš, Daiga Rezevska, Jānis Neimanis un Artūrs Kučs, pēc tiesībsarga pieteikuma,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 3. punktu, 17. panta pirmās daļas 8. punktu un 28.¹ pantu, rakstveida procesā 2021. gada 9. marta tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par Ministru kabineta 2009. gada 27. oktobra noteikumu Nr. 1250 „Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā” 13. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 105. un 110. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. Ministru kabinets 2009. gada 27. oktobrī pieņēma noteikumus Nr. 1250 „Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā” (turpmāk – Noteikumi Nr. 1250), kas stājās spēkā 2009. gada 5. novembrī. Atbilstoši Noteikumu Nr. 1250 1. punktam šie noteikumi nosaka par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā maksājamās valsts nodevas apmēru un samaksas kārtību, kā arī atbrīvojumus no valsts nodevas samaksas.

Noteikumu Nr. 1250 13. punkts (turpmāk – apstrīdētā norma), kas nav grozīts kopš tā pieņemšanas un ir spēkā tā sākotnējā redakcijā, nosaka:

„13. Valsts nodevu par nekustamā īpašuma tiesību nostiprināšanu mantiniekiem uz notāra izsniegtas mantojuma apliecības pamata nosaka šādā

apmērā, ja mantotā nekustamā īpašuma vērtība pārsniedz 10 minimālās mēnešalgas:

13.1. lietās par apstiprināšanu mantojuma tiesībās:

13.1.1. laulātajam un kopā ar mantojuma atstājēju dzīvojušajiem pirmās, otrās un trešās šķiras mantiniekiem – 0,25 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;

13.1.2. pārējiem pirmās un otrās šķiras mantiniekiem – 0,5 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;

13.1.3. pārējiem trešās šķiras mantiniekiem – 1,5 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;

13.1.4. ceturtās šķiras mantiniekiem – 5 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;

13.2. lietās par pēdējās gribas rīkojuma akta vai mantojuma līguma stāšanos likumīgā spēkā:

13.2.1. laulātajam un pirmās, otrās un trešās šķiras mantiniekiem – 0,125 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;

13.2.2. ceturtās šķiras mantiniekiem – 4 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;

13.2.3. pārējiem testamentārajiem vai līgumiskajiem mantiniekiem – 7,5 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;

13.2.4. testamentārajiem vai līgumiskajiem mantiniekiem, ja tie ir sabiedriskā labuma organizācijas, – 1,5 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības.”

2. Pieteikuma iesniedzējs – tiesībsargs – lūdz Satversmes tiesu atzīt apstrīdēto normu par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 91., 105. un 110. pantam.

Tiesībsargs ierosinājis pārbaudes lietu pēc viendzimuma attiecībās esošas personas iesnieguma. Iesniegumā norādīts, ka saskaņā ar normatīvajiem aktiem viendzimuma partneriem nav iespējas noslēgt laulību vai panākt savu attiecību juridisku atzīšanu citā formā un tādēļ viendzimuma partneri ir spiesti regulēt savas personiskās un mantiskās attiecības, slēdzot dažādus līgumus, tostarp mantojuma līgumu. Iesnieguma autors vērsis tiesībsarga uzmanību uz to, ka saskaņā ar apstrīdēto normu mantojuma atstājēja pārdzīvojušajam laulātajam, kas manto uz testamenta vai mantojuma līguma pamata, valsts nodeva par īpašuma tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā nosakāma 0,125 procentu apmērā no

mantotā nekustamā īpašuma vērtības, turpretim mantojuma atstājēja partnerim, kas manto nekustamo īpašumu uz testamenta vai mantojuma līguma pamata, saskaņā ar apstrīdēto normu valsts nodeva nosakāma 60 reižu lielākā apmērā – 7,5 procenti no nekustamā īpašuma vērtības. Pēc iesnieguma autora ieskata, tādējādi ir pieļauta nevienlīdzīga attieksme un diskriminācija pret viendzimuma partneriem.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs secinājis, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 91. pantam, un aicinājis Ministru kabinetu grozīt apstrīdēto normu, lai novērstu šo neatbilstību un nodrošinātu viendzimuma partneru ģimenes tiesisku aizsardzību atbilstoši Satversmes 110. pantam un Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņām par Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 8. panta saturu. Tomēr Ministru kabinets neesot novērsis apstrīdētajā normā konstatētos trūkumus tiesībsarga norādītajā termiņā.

Tiesībsargs norāda, ka Satversmes 105. panta pirmie trīs teikumi paredz visaptverošu mantiska rakstura tiesību garantiju. Tādēļ regulējums, kas nosaka personas pienākumu maksāt valsts nodevu, ietilpstot Satversmes 105. panta pirmajos trijos teikumos nostiprināto pamattiesību tvērumā. Apstrīdētā norma nosakot personas pienākumu maksāt valsts nodevu, bet valsts nodeva un nodoklis esot savstarpēji salīdzināmi, normatīvajos aktos noteikti obligāti maksājumi valsts budžetā. Valstij, nosakot un realizējot savu nodokļu politiku, esot plaša rīcības brīvība izvēlēties, kādas nodokļu likmes un kādām personu kategorijām paredzamas, kā arī tiesības noteikt attiecīga regulējuma detaļas. Satversmes tiesa esot tiesīga vērtēt galvenokārt to, vai nodokļa maksājums nav nesamērīgs slogs adresātam un vai nodokļu normatīvais regulējums atbilst vispārējiem tiesību principiem. Izvērtējot nodokļa maksājuma sloga samērīgumu, tiesa apsverot vienīgi to, vai piemērotais nodoklis pēc sava rakstura nav konfiscējošs. Apstrīdētā norma neradot Satversmes 105. panta pārkāpumu, jo tā esot neitrāli formulēta un tai neesot konfiscējoša rakstura. Taču konkrētajā gadījumā esot vērtējama apstrīdētās normas atbilstība Satversmes 105. panta pirmajiem trim teikumiem, 91. panta otrajam teikumam un 110. panta pirmajam teikumam to kopsakarā.

Satversmes 110. panta pirmais teikums paredzot, ka valsts aizsargā un atbalsta ne tikai laulību, bet arī ģimeni. Saskaņā ar šo Satversmes normu laulība ir savienība vienīgi starp vīrieti un sievieti. Latvijai saistošie starptautisko tiesību akti neparedzot valsts pienākumu paplašināt laulības institūta tvērumu un piešķirt

tiesības slēgt laulību arī viendzimuma partneriem. Savukārt Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ietvertā ģimenes jēdziena saturs esot noskaidrojams, ņemot vērā Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru par Konvencijas 8. panta saturu. Eiropas Cilvēktiesību tiesa esot atzinusi, ka, interpretējot jēdzienu „ģimenes dzīve”, bioloģiskajai un sociālajai realitātei ir prioritāte salīdzinājumā ar likumā noteiktiem pieņēmumiem un Konvencijas 8. panta izpratnē šis jēdziens aptver ne tikai laulībā balstītas ģimenes, bet arī sociālajā realitātē pastāvošas ģimenes saites starp personām, kas dzīvo kopā ārpus laulības. Atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai arī viendzimuma partneru kopdzīve ietilpst Konvencijas 8. pantā lietotā jēdziena „ģimenes dzīve” tvērumā.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa esot konsekventi atzinusi, ka Konvencijas 8. pantam neatbilst tāda situācija, ka valsts tiesiskais regulējums bez objektīva pamata nostāda viendzimuma partneru ģimenes attiecībā uz konkrētām tiesībām nelabvēlīgākā situācijā kā dažādu dzimumu partneru ģimenes. Turklāt no Konvencijas 8. panta izrietot valsts pozitīvais pienākums paredzēt tiesisku ietvaru viendzimuma partneru ģimenēm, proti, iespēju viendzimuma partneru ģimenēm juridiski nostiprināt un aizsargāt savas ģimenes attiecības. Konvencijas 8. pants neprasot, lai valsts nodrošina viendzimuma partneriem tiesības slēgt laulību, un atstājot valstij rīcības brīvību noteikt šo ģimeņu juridiskas nostiprināšanas formu un šādas ģimenes locekļu tiesību un pienākumu apjomu. Šis jautājums esot politiski un ētiski jutīgs un šajā jautājumā starp Eiropas Padomes dalībvalstīm neesot vienprātības. Tomēr valstij esot mazāka rīcības brīvība lemšanā par viendzimuma partneru ģimenes juridisku atzīšanu un pamataizsardzību. Atzīšanas forma un ar to saistītais tiesību un pienākumu apjoms varot būt plašāk diskutējams jautājums, kurā valstij ir izvēles brīvība.

Lai gan Latvijas sabiedrības vairākums neatbalstot viendzimuma partneru ģimeņu juridisku atzīšanu, cilvēktiesības esot tāda vērtība, kas nevar tikt ierobežota atkarībā no sabiedrības attieksmes. Likumdevējam esot pienākums pieņemt arī tādus lēmumus, kas neatbilst sabiedrības vairākuma viedoklim, ja tas nepieciešams, lai nodrošinātu noteiktu sabiedrības grupu pamattiesības un valsts starptautisko saistību izpildi.

Satversmes 91. pantā esot ietverts tiesiskās vienlīdzības princips un diskriminācijas aizlieguma princips. Diskriminācijas aizlieguma principa mērķis esot izskaust atšķirīgu attieksmi, kas balstīta uz kādu nepieļaujamu kritēriju. Šie kritēriji esot dažādi, un atkarībā no konkrētā kritērija rakstura un lietas faktiskajiem apstākļiem varot atšķirties šā kritērija izmantošanas attaisnojāmība.

Atbilstoši Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 21. pantam esot aizliegta diskriminācija, kas balstīta uz personas seksuālo orientāciju. Arī Konvencijas 14. pants atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai nepieļaujot diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ. Tādējādi Latvijai esot saistošs uz seksuālo orientāciju balstītas diskriminācijas aizliegums.

Apstrīdētajā normā paredzētas četras mantinieku grupas – pārdzīvojušais laulātais, radnieki, testamentārie un līgumiskie mantinieki, kā arī sabiedriskā labuma organizācijas, kas manto uz testamenta vai mantojuma līguma pamata. Apstrīdētā norma esot formulēta neitrāli, proti, tajā neesot atsevišķas norādes uz viendzimuma partneriem. Mantojuma atstājēja radnieki un sabiedriskā labuma organizācijas, kas manto uz testamenta vai mantojuma līguma pamata, neesot vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos ar mantojuma atstājēja tā paša dzimuma partneri. Arī mantojuma atstājēja pārdzīvojušais laulātais neatrodas vienādos apstākļos ar mantojuma atstājēja pārdzīvojušo tā paša dzimuma partneri, jo normatīvie akti neparedzot viendzimuma partneriem tiesības slēgt laulību vai citādi panākt savu attiecību juridisku atzīšanu.

Apstrīdētā norma paredzot vienādu attieksmi gan pret dažādu dzimumu, gan viendzimuma partneriem, kuru attiecības nav juridiski nostiprinātas. Atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai Konvencijas pārkāpums parasti neesot konstatējams gadījumos, kad tiesiskais regulējums paredz vienādu attieksmi pret dažādu dzimumu un viendzimuma partneriem, kuru attiecības nav juridiski nostiprinātas. Taču Eiropas Cilvēktiesību tiesa esot atzinusi, ka viendzimuma partneri, kuri vēlas juridiski nostiprināt savu kopdzīvi, bet nevar to izdarīt attiecīga tiesiskā regulējuma neesības dēļ, nevar tikt salīdzināti ar dažādu dzimumu partneriem, kuri ir tiesīgi juridiski nostiprināt savas attiecības, bet nevēlas to darīt. Tādējādi apstrīdētā norma paredzot vienādu attieksmi pret personu grupām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos, – dažādu dzimumu partneriem, kuri nevēlas juridiski nostiprināt savas attiecības, un viendzimuma partneriem, kuri vēlas, bet nevar juridiski nostiprināt savas attiecības, jo nav attiecīga tiesiskā regulējuma.

Šī vienādā attieksme esot paredzēta ar normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā pieņemtu tiesību normu, taču tai neesot objektīva un saprātīga pamata. No apstrīdētās normas izstrādes materiāliem izrietot, ka tās izstrādē ir ņemti vērā dažādi mantošanas veidi un mantinieku šķiras, kā arī laulāto privileģētais stāvoklis mantošanā. Tomēr no šiem materiāliem neesot izsecināms objektīvs attaisnojums tam, kādēļ apstrīdētajā normā pret viendzimuma partneriem

paredzēta tāda pati attieksme kā pret dažādu dzimumu partneriem, kas nav juridiski nostiprinājuši savas attiecības un nevēlas to darīt. Apstrīdētās normas dēļ viendzimuma partneriem, kuriem nav iespējas juridiski nostiprināt savas attiecības un starp kuriem noslēgts mantojuma līgums, esot jāmaksā nepamatoti liela valsts nodeva tā iemesla dēļ, ka valsts nav nodrošinājusi šādas ģimenes juridisku atzīšanu. Tādējādi apstrīdētajā normā paredzētā vienādā attieksme neesot pamatota un samērīga un līdz ar to esot diskriminējoša Satversmes 91. panta izpratnē.

Normatīvajos aktos esot nostiprināta plašāka ģimenes jēdziena izpratne, proti, aizsardzības mehānismi esot nodrošināti arī personām, kuras dzīvo kopā un kurām ir kopīga saimniecība. Tomēr esot svarīgi ņemt vērā to, ka, nodrošinot juridisku aizsardzību viendzimuma partneru ģimenēm, piemēram, izlīdzinot valsts nodevu apmērus, nekādā ziņā netiktu aizskartas dažādu dzimumu partneru tiesības un vērtība sabiedrībā.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Ministru kabinets – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91., 105. un 110. pantam.

Saskaņā ar Satversmes 105. pantu valstij esot rīcības brīvība noteikt nodokļu un nodevu veidus un apmērus, kā arī šo maksājumu mērķus. Viena un tā pati nodeva varot būt vērsta uz vairākiem mērķiem, tai skaitā uz mērķi daļēji aizstāt tādu nodokli, kas valstī nav ieviests. Arī Satversmes tiesa esot atzinusi, ka nodokļu tiesību jomai ir raksturīga zināma likumdevēja rīcības brīvība. Turklāt valsts nodevai nevajagot būt saistītai ar konkrēta pakalpojuma izmaksām. Valsts nodeva par īpašuma tiesību nostiprināšanu citstarp pildot fiskālo funkciju, proti, nodrošinot valsts ekonomisko attīstību.

Apstrīdētās normas mērķis esot atvieglot mantojuma saņemšanu mantojuma atstājēja tuvākajiem radniekiem un pārdzīvojušajam laulātajam, tādēļ līgumiskajiem un testamentārajiem mantiniekiem, kas neietilpst minētajās personu grupās, paredzēts salīdzinoši lielāks valsts nodevas apmērs. Vēl viens apstrīdētās normas mērķis esot veicināt to, ka mantojums primāri paliek mantojuma atstājēja pārdzīvojušajam laulātajam un pirmās, otrās un trešās šķiras mantiniekiem, kuriem noteikti mazākie valsts nodevas apmēri. Lai veicinātu mantojuma saglabāšanu mantojuma atstājēja radnieku īpašumā, arī ceturtais šķiras mantiniekiem noteikts samazināts valsts nodevas apmērs. Savukārt testamentārajiem un līgumiskajiem mantiniekiem, kuri nav mantojuma atstājēja laulātais vai radnieki, noteikts salīdzinoši lielākais valsts nodevas apmērs.

Neesot pamata salīdzināt mantojuma atstājēja laulāto vai radniekus, kurus likumdevējs izvēlējis aizsargāt, Civillikumā nosakot mantinieku šķiras, ar citiem testamentārajiem un līgumiskajiem mantiniekiem.

Civillikumā ietvertais mantošanas tiesiskais regulējums esot balstīts uz mantojuma atstājēja tiesībām paust savu gribu attiecībā uz mantojumu un mantinieku radniecības pakāpi, kā arī vērsts uz Satversmē ietvertā laulības un ģimenes institūta stiprināšanu. Saskaņā ar Civillikumu persona, kas nav mantojuma atstājēja pārdzīvojušais laulātais vai kādā no mantinieku šķirām ietilpstošs radnieks, varot mantot tikai tad, ja mantojuma atstājējs tai piešķīris šādas tiesības ar testamentu vai mantojuma līgumu. Tādējādi saskaņā ar Civillikumu personas tiesības mantot esot atšķirīgas atkarībā no tās attiecībām ar mantojuma atstājēju. Apstrīdētajā normā paredzētie valsts nodevas apmēri esot saskanīgi ar šo Civillikumā ietverto sistēmu – valsts nodevas apmērs ir mazāks personām, kurām ar mantojuma atstājēju ir ģimeniskas saites, un lielāks personām, kurām ar mantojuma atstājēju bijušas cita veida attiecības.

Laulībai kā savienībai starp vīrieti un sievieti Satversmē esot piešķirts īpašs statuss un aizsardzība. Tādējādi esot nostiprināts princips, ka ir pieļaujama atšķirīga attieksme pret dažādiem personu savienības veidiem atkarībā no tā, vai šīs savienības atbilst Satversmē ietvertajai laulības definīcijai. Taču Satversmes 96. pants garantējot personas privātās dzīves neaizskaramību. Ikviena pilngadīga persona savas privātās dzīves ietvaros varot brīvi veidot kopdzīvi ar jebkuru citu personu, arī neslēdzot laulību.

No Eiropas Savienības tiesību normām neizrietot valsts pienākums piešķirt viendzimuma partneriem tiesības slēgt laulību. Civillikuma normas, kas nosaka aizliegumu slēgt laulību starp divām viena dzimuma personām, atbilstot Satversmes 110. pantam, kā arī neesot pretrunā ar Konvenciju vai citiem Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. No Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras neizrietot tas, ka saskaņā ar Konvenciju valstij būtu pienākums nodrošināt iespēju slēgt laulību starp viena dzimuma personām. Satversmes 110. pantā nostiprinātā ģimenes jēdziena izpratne esot vienota, stabila un saskanīga ar Civillikuma normām. Savukārt noteiktas jomas regulējošos Latvijas normatīvajos aktos esot paredzēta aizsardzība arī citām kopdzīves formām.

Ministru kabinets nepiekrīt tiesībsarga uzskatam, ka viendzimuma pāri, kuri vēlas juridiski nostiprināt savas attiecības, un dažādu dzimumu partneri, kuri nevēlas juridiski nostiprināt savas attiecības, būtu uzskatāmi par atšķirīgos apstākļos esošām personu grupām. Tas, ka uz viendzimuma partneriem nav

attiecināmas apstrīdētajā normā paredzētās tiesības, nozīmējot atšķirīgu attieksmi pret viendzimuma partneriem. Taču, vērtējot to, vai ir ievērots tiesiskās vienlīdzības princips un diskriminācijas aizlieguma princips, izšķiroša nozīme esot tam, vai vairākas personu grupas vieno kopīga un būtiska pazīme. Personas griba esot subjektīvs elements. Personai esot jāreķinās ar to, ka tās individuālā griba ne vienmēr sakrītīs ar normatīvajos aktos jau nostiprinātajām vērtībām un pamatidejām vai arī tiks atbalstīta un nostiprināta normatīvajos aktos. Vienādos un salīdzināmos apstākļos atrodies visas personas, kurām atbilstoši Latvijas normatīvajiem aktiem ir tiesības slēgt laulību, jo Latvijā nav paredzēta cita partnerattiecību juridiskas nostiprināšanas forma.

Apsverot iespēju paredzēt tiesības maksāt valsts nodevu samazinātā apmērā arī mantojuma atstājēja tā paša dzimuma partnerim, kas manto nekustamo īpašumu uz testamenta vai mantojuma līguma pamata, esot jāņem vērā tas, ka Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 27. aprīļa regula (ES) 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula) (turpmāk – Regula 2016/679) paredz vispārējus personas datu apstrādes nosacījumus un speciālus sensitīvu personas datu apstrādes nosacījumus. Normatīvajos aktos neesot paredzēti priekšnosacījumi sensitīvo personas datu apstrādei, kas nepieciešama, lai piešķirtu viendzimuma partneriem tiesības maksāt valsts nodevu samazinātā apmērā. Tādēļ, lai piešķirtu viendzimuma partneriem šādas tiesības, būtu jāņem vērā ne vien ar diskriminācijas aizliegumu saistītie apsvērumi, bet arī Regulā 2016/679 paredzētie personas datu apstrādes nosacījumi un ar datu konfidencialitāti saistītie praktiskie apsvērumi.

Ministru kabinets esot tiesīgs pieņemt normatīvos aktus – noteikumus – vienīgi tam likumā noteiktā pilnvarojuma ietvaros. Apstrīdētā norma esot pieņemta, pamatojoties uz Zemesgrāmatu likuma 106. panta otro daļu, kas pilnvaro Ministru kabinetu noteikt par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā maksājamās valsts nodevas apmēru un samaksas kārtību, kā arī atbrīvojumus no tās samaksas. Apstrīdētās normas izstrādes materiāli neliecina par to, ka Ministru kabineta locekļiem būtu radušās šaubas par apstrīdētajā normā noteiktajiem valsts nodevas apmēriem.

Ģimenes tiesiskā aizsardzība ar normatīvajiem aktiem esot atkarīga no likumdevēja tiesībpolitiskas izšķiršanās. Likumdevējs salīdzinoši nesen esot divas reizes apliecinājis noraidošu nostāju jautājumā par partnerattiecību

reģistrācijas paredzēšanu normatīvajos aktos, un tas esot politiskas izvēles jautājums. Jautājumu par valsts nodevas apmēru mantojuma atstājēja tā paša dzimuma partnerim un citus no konkrētām attiecībām izrietošus tiesību jautājumus tiesību politikas veidotāji varēsot risināt tikai pēc tam, kad likumdevējs būs definējis partnerattiecību jēdzienu un augstāka juridiska spēka normatīvajā aktā paredzējis šo attiecību juridiskas nostiprināšanas formu un kārtību.

4. Pieaicinātā persona – Saeima – uzskata, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91., 105. un 110. pantam.

Lai gan lieta ierosināta par apstrīdētās normas atbilstību visam Satversmes 105. pantam, tiesībsarga pieteikumā ietvertais prasījums ietilpstot Satversmes 105. panta pirmo triju teikumu tvērumā, tādēļ apstrīdētā norma nebūtu vērtējama Satversmes 105. panta ceturtā teikuma kontekstā.

Saskaņā ar likumu „Par nodokļiem un nodevām” valsts nodeva esot obligāts maksājums valsts vai pašvaldības budžetā par valsts institūcijas veicamo darbību, kas izriet no šīs institūcijas funkcijām. Apstrīdētajā normā esot paredzēta valsts nodeva par īpašuma tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā, un šo nodevu maksājot mantinieki. Atbilstoši Satversmes tiesas judikatūrai normatīvajos aktos noteikts pienākums veikt obligātu maksājumu vienmēr esot tiesību uz īpašumu ierobežojums. Tādējādi apstrīdētā norma ierobežojot Satversmes 105. panta pirmajos trijos teikumos ietvertās personas tiesības uz īpašumu. Lai arī starp nodevām un nodokļiem pastāvēt atšķirības, Satversmes tiesas judikatūrā nostiprinātās vispārēja rakstura atziņas, kas attiecas uz nodokļu jomu, esot attiecināmas arī uz apstrīdētajā normā paredzēto valsts nodevu.

Satversmes tiesa esot atzinusi, ka valstij ir pienākums sabiedrības labklājības interesēs izveidot efektīvu nodokļu iekasēšanas sistēmu un ka valstij, realizējot savu nodokļu politiku, ir plaša rīcības brīvība. Šī rīcības brīvība nozīmējot to, ka valstij ir tiesības, ievērojot vispārējos tiesību principus un citas Satversmes normas, noteikt nodokļu aprēķināšanas, ieturēšanas un maksāšanas kārtību un termiņus, kā arī nodokļu maksātāju un nodokļu administrācijas tiesības, pienākumus un atbildību.

Apstrīdētajā normā paredzētais Satversmes 105. panta pirmajos trijos teikumos ietverto tiesību uz īpašumu ierobežojums esot noteikts ar normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā pieņemtu tiesību normu, un tam esot leģitīms mērķis,

proti, apstrīdētajā normā paredzētā valsts nodeva nodrošinot valsts budžeta veidošanu un tādējādi aizsargājot sabiedrības labklājību.

Satversme pilnvarojot likumdevēju īstenot tādu fiskālo politiku, kas nodrošina valstij nepieciešamos ienākumus. Satversmes tiesa varot vērtēt galvenokārt to, vai nodokļa maksājums nav nesamērīgs slogs adresātam, tostarp pārbaudot, vai tas pēc sava rakstura nav konfiscējošs, un vai nodokļu tiesiskais regulējums atbilst vispārējiem tiesību principiem. Tādējādi nodokļu tiesību specifika ietekmējot konstitucionālās kontroles apjomu.

Apstrīdētajā normā noteiktā valsts nodeva tiekot maksāta procentuālā izteiksmē no bezatlīdzības ceļā iegūtas mantas vērtības. Ar apstrīdēto normu neesot ieviesta jauna valsts nodeva, bet noteikts visām mantinieku kategorijām labvēlīgāks valsts nodevas apmērs salīdzinājumā ar tās valsts nodevas apmēru, kura vēsturiski bija iekļauta Civilprocesa likumā un bija jāmaksā gadījumos, kad tiesa taisīja spriedumu mantojuma lietā. Ņemot vērā valsts plašo rīcības brīvību nodokļu un nodevu tiesību jomā, neesot tādu argumentu, kas liecinātu par apstrīdētajā normā paredzēto valsts nodevas apmēru nesamērīgumu un apstrīdētās normas neatbilstību Satversmes 105. panta pirmajiem trim teikumiem.

Pieteikuma iesniedzējs uzskatot, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmei, vērtējot to tieši Satversmes 91. un 110. panta kontekstā. Satversmes 110. panta pirmais teikums nosakot valsts pienākumu aizsargāt laulību kā savienību starp vīrieti un sievieti, proti, aizsargāt vēsturiski izveidojušos ģimenes attiecību formu. Satversmes 110. panta pirmajā teikumā šai ģimenes attiecību formai esot paredzēta sevišķa aizsardzība, citstarp apzinoties šādas ģimenes dabisko potenciālu radīt jaunu dzīvību un sekmēt sabiedrības ilgtspēju.

Civillikumā esot noteikts laulības institūta tiesiskais regulējums un no laulības izrietošo ģimenes tiesisko attiecību tiesiskais ietvars, kas citstarp saturot laulāto mantisko attiecību regulējumu. Šis tiesiskais ietvars esot cieši saistīts ar Civillikumā ietverto mantošanas regulējumu, tostarp laulāto mantošanas tiesībām. Apstrīdētajā normā valsts nodevas likmes esot noteiktas, ņemot vērā mantošanas tiesisko pamatu, kā arī mantinieku šķiras un laulāto privileģēto stāvokli mantošanā. Attiecīgi valsts nodevas apmērs esot mazāks tad, ja persona bijusi laulībā vai tuvā radniecībā ar mantojuma atstājēju, un lielāks tad, ja personu ar mantojuma atstājēju saistījušas cita veida attiecības. Valsts esot tiesīga sniegt īpašu atbalstu personām, kas ir noslēgušas laulību. Ne Satversme, ne Civillikums nepieļaujot laulību starp viena dzimuma personām. Arī no Konvencijas neizrietot valsts pienākums nodrošināt viendzimuma partneriem

tiesības slēgt laulību. Latvijas normatīvajos aktos esot definēts laulības jēdziens un noteikts laulāto savstarpējo personisko un mantisko attiecību tiesiskais ietvars. Apstrīdētā norma nosakot laulātajiem labvēlīgāku valsts nodevas apmēru mantošanas gadījumā.

Lai mantošanas tiesību ietvaros varētu noteiktas ārpuslaulības attiecības pielīdzināt laulībai, esot nepieciešama tiesībpolitiska izšķiršanās, un tā esot demokrātiski leģitimēta likumdevēja kompetencē. Satversmes tiesa 2020. gada 12. novembra spriedumā lietā Nr. 2019-33-01 jau esot atzinusi, ka likumdevējam ir nepieciešams saprātīgs laiks, lai noteiktu viendzimuma partneru ģimenes tiesisko regulējumu un sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus ar atbilstošu formu un saturu. Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa esot atzinusi, ka valsts bauda rīcības brīvību, izvēloties brīdi, ar kuru attiecīgie tiesiskie mehānismi tiks ieviesti strauji evolucionējošās tiesību jomās. Apstrīdētā norma atbilstot šobrīd spēkā esošajam Civillikuma regulējumam, kas vērsts uz mantojuma atstājēja laulātā un radnieku tiesību aizsardzību.

5. Pieaicinātā persona – Tieslietu ministrija – norāda, ka tās viedoklis izskatāmajā lietā pilnībā sakrīt ar Ministru kabineta atbildes rakstā sniegto viedokli.

6. Pieaicinātā persona – Labklājības ministrija – norāda, ka netika iesaistīta Noteikumu Nr. 1250 izstrādes un saskaņošanas procesā un tās rīcībā nav papildu informācijas, kurai būtu nozīme izskatāmajā lietā.

7. Pieaicinātā persona – Lesbiešu, geju, biseksuāļu, transpersonu un viņu draugu apvienība „Mozaika” – uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 91., 105. un 110. pantam.

Apstrīdētās normas satversmība esot vērtējama, ņemot vērā ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, tostarp to, ka attiecībā uz viendzimuma partneru ģimenēm šāda regulējuma nemaz nav. No Noteikumu Nr. 1250 anotācijas un izstrādes materiāliem nevarot secināt, ka šo noteikumu izstrādes gaitā būtu vērtēta apstrīdētās normas ietekme uz viendzimuma partneriem, kuriem nav tiesību slēgt laulību vai juridiski nostiprināt savas attiecības citā veidā, un viņu veidotajām ģimenēm. Pieņemot apstrīdēto normu, šis jautājums esot apzināti ignorēts. Apstrīdētās normas izstrādes un pieņemšanas process neesot bijis atbilstošs labas likumdošanas principam, jo tā norises laikā Satversmes tiesa jau

bija atzinusi, ka ģimenes jēdziens nav saistīts vienīgi ar attiecībām, kas balstītas uz laulību, un var ietvert arī citas, faktiskas ģimenes saites gadījumos, kad personas dzīvo kopā ārpus laulības. Ministru kabinetam esot pienākums periodiski pārskatīt tā pieņemto tiesisko regulējumu, ja tas ir nepieciešams, lai šo regulējumu pielāgotu sabiedrības vajadzībām un attīstībai. Ministru kabinetam esot jāņem vērā arī Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra spriedums lietā Nr. 2019-33-01, kurā Satversmes tiesa atzinusi, ka saskaņā ar Satversmes 110. pantu likumdevējam jānodrošina arī viendzimuma partneru ģimenes juridiskā aizsardzība un sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumi.

Apstrīdētā norma nosakot samazinātu valsts nodevas apmēru tādām personām, kas uzskatāmas par mantojuma atstājēja ģimenes locekļiem, – laulātajam un radniekiem. Tomēr arī citas personas varot būt mantojuma atstājēja ģimenes locekļi. Atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai par ģimeni Konvencijas izpratnē esot atzīstamas ne tikai tās personas, starp kurām ir radnieciska saikne, bet arī personas, starp kurām ir cieša sociālā saikne. Arī Satversmes tiesa, atsaucoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru, esot secinājusi, ka ģimenes jēdziens ietver arī faktiskas ģimenes saites, kuru atbilstība ģimenes dzīves jēdzienam ir atkarīga no vairākiem faktoriem. Eiropas Cilvēktiesību tiesa esot norādījusi, ka viendzimuma partneri un viņu kopīgi audzinātie bērni veido ģimeni Konvencijas izpratnē.

Ar apstrīdēto normu esot samazināts valsts nodevas apmērs salīdzinājumā ar iepriekš Civilprocesa likumā paredzēto valsts nodevas apmēru, kas bija maksājams gadījumos, kad tiesa taisīja spriedumu mantojuma lietā. Tomēr šis samazinājums neattiecoties uz viendzimuma partneriem, kuri nav tiesīgi slēgt laulību un kuru vienīgā iespēja piešķirt mantojumu savam partnerim ir testaments vai mantojuma līgums. Mantojuma atstājēja partnerim, kas manto uz testamenta vai mantojuma līguma pamata, valsts nodevas apmērs neesot mainījies salīdzinājumā ar iepriekš Civilprocesa likumā noteikto un esot 60 reižu lielāks par mantojuma atstājēja pārdzīvojušajam laulātajam apstrīdētajā normā paredzēto valsts nodevas apmēru.

Skatot apstrīdēto normu kopsakarā ar Civillikumā ietvertu mantošanas tiesisko regulējumu, esot secināms, ka likumdevējs nav paredzējis mantojuma atstājēja tā paša dzimuma partnerim likumiskas mantošanas tiesības. Tādēļ viendzimuma partneri esot tiesīgi mantot vienīgi uz testamenta vai mantojuma līguma pamata. Taču testamentārās un līgumiskās mantošanas tiesiskais

regulējums esot būtiski nelabvēlīgāks un nenodrošinot mantojuma atstājēja partnerim tādu pašu aizsardzību kā likumiskās mantošanas tiesiskais regulējums.

Viendzimuma partneri atrodies vienādos un salīdzināmos apstākļos ar dažādu dzimumu partneriem, kuri noslēguši laulību. Taču tiesiskā regulējuma nepilnību dēļ viendzimuma partneriem neesot tiesību juridiski nostiprināt savas attiecības. Atšķirīga attieksme pret viendzimuma partneriem, kas balstīta uz vienu no aizliegtajiem kritērijiem – seksuālo orientāciju –, neesot pieļaujama. Tas, ka Latvijā nav noteikts viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesiskais ietvars, liecinot par to, ka likumdevējs nav izpildījis tam no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošo pozitīvo pienākumu. Vienīgais veids, kā nodrošināt apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91., 105. un 110. pantam, esot vienlīdzīga valsts nodevu piemērošana visu veidu ģimenēm. Ministru kabinets neesot tiesīgs pieņemt tādu tiesisko regulējumu, kas pieļauj atšķirīgu attieksmi pret noteiktu personu grupu, pamatojoties uz šo personu seksuālo orientāciju. Turklāt ar cilvēka cieņas principu neesot savienojams uzskats, ka viena cilvēka cieņai varētu būt mazāka vērtība nekā cita cilvēka cieņai. Neesot pamatota Ministru kabineta atsaukšanās uz Regulu 2016/679, jo šī regula pieļaujot arī sensitīvu personas datu apstrādes veikšanu, ievērojot tajā paredzētos nosacījumus.

Secinājumu daļa

8. Apstrīdētā norma nosaka par īpašuma tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā maksājamās valsts nodevas apmēru mantiniekiem, ja mantotā nekustamā īpašuma vērtība pārsniedz 10 minimālās mēnešalgas. Valsts nodevas apmēri apstrīdētajā normā izteikti procentos no mantotā nekustamā īpašuma vērtības. Saskaņā ar apstrīdēto normu valsts nodevas apmērs ir atšķirīgs atkarībā no mantošanas tiesiskā pamata un tā, vai mantinieks ir mantojuma atstājēja pārdzīvojušais laulātais, noteiktā mantinieku šķirā ietilpstošs mantinieks, sabiedriskā labuma organizācija vai persona, kas neietilpst nevienā no minētajām personu grupām.

Tiesībsarga pieteikumā ir ietverts prasījums atzīt apstrīdēto normu par neatbilstošu Satversmes 91., 105. un 110. pantam. Tiesībsargs neiebilst pret to, ka apstrīdētajā normā valsts nodevas apmēri noteikti atkarībā no mantošanas tiesiskā pamata, nedz arī pret pašiem valsts nodevas apmēriem. Tiesībsargs norāda, ka gan dažādu dzimumu partneru ģimene, gan faktiski pastāvoša

viendzimuma partneru ģimene ir atzīstama par ģimeni Satversmes 110. panta pirmā teikuma izpratnē un arī uz viendzimuma partneru ģimeni ir attiecināmas šajā Satversmes normā ietvertās ģimenes aizsardzības garantijas. Apstrīdētajā normā samazināts valsts nodevas apmērs paredzēts vienīgi mantojuma atstājēja pārdzīvojušajam laulātajam un konkrētās mantinieku grupās ietilpstošiem mantiniekiem. Mantojuma atstājēja pārdzīvojušais tā paša dzimuma partneris no sava partnera varot mantot tikai uz testamenta vai mantojuma līguma pamata, un viņam esot pienākums maksāt valsts nodevu būtiski lielākā apmērā – tāpat kā jebkuram citam testamentārajam vai līgumiskajam mantiniekam, kuru ar mantojuma atstājēju nav saistījušas ģimenes attiecības. Tieši tādēļ apstrīdētā norma neatbilstot pieteikumā norādītajām Satversmes normām.

Tāpat tiesībsargs pēc būtības uzskata apstrīdēto normu par neatbilstošu pieteikumā norādītajām Satversmes normām tādēļ, ka tā nenodrošina aizsardzību un atbalstu viendzimuma partneru izveidotām ģimenēm, tas ir, paredz mantojuma atstājēja pārdzīvojušajam tā paša dzimuma partnerim, kuram ar mantojuma atstājēju bija izveidota ģimene, tādu pašu valsts nodevas apmēru kā cilvēkam, kuru ar mantojuma atstājēju nav saistījušas ģimenes attiecības.

Līdz ar to izskatāmajā lietā Satversmes tiesa izvērtēs apstrīdētās normas atbilstību Satversmei tiktāl, ciktāl tā attiecas uz mantojuma atstājēja pārdzīvojušo tā paša dzimuma partneri, kuram ar mantojuma atstājēju bija izveidota ģimene.

9. Ja ir apstrīdēta tiesību normas atbilstība vairākām Satversmes normām, tad Satversmes tiesai, ņemot vērā izskatāmās lietas būtību, ir jānosaka efektīvākā pieeja šīs atbilstības izvērtēšanai (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2017. gada 8. marta sprieduma lietā Nr. 2016-07-01 14.2. punktu*).

9.1. Ministru kabinets kā Noteikumu Nr. 1250 pieņemšanas tiesisko pamatu norādījis Zemesgrāmatu likuma 106. panta otro daļu, kas paredz Ministru kabineta tiesības noteikt par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā maksājamās valsts nodevas apmēru un samaksas kārtību, kā arī atbrīvojumus no valsts nodevas samaksas. Apstrīdētā norma sastāv no diviem apakšpunktiem: Noteikumu Nr. 1205 13.1. apakšpunkts nosaka valsts nodevas apmērus gadījumā, ja nekustamais īpašums mantots uz likuma pamata, bet 13.2. apakšpunkts – gadījumā, ja nekustamais īpašums mantots uz testamenta vai mantojuma līguma pamata.

Abi apstrīdētās normas apakšpunkti paredz vairākus atšķirīgus valsts nodevas apmērus. Saskaņā ar Noteikumu Nr. 1250 13.1. apakšpunktu likumiskās

mantošanas gadījumā laulātajam un kopā ar mantojuma atstājēju dzīvojušajiem pirmās, otrās un trešās šķiras mantiniekiem valsts nodeva paredzēta 0,25 procentu apmērā, pārējiem pirmās un otrās šķiras mantiniekiem – 0,5 procentu apmērā, pārējiem trešās šķiras mantiniekiem – 1,5 procentu apmērā, bet ceturtais šķiras mantiniekiem – 5 procentu apmērā. Savukārt saskaņā ar Noteikumu Nr. 1250 13.2. apakšpunktu testamentārās un līgumiskās mantošanas gadījumā laulātajam un pirmās, otrās un trešās šķiras mantiniekiem paredzēta valsts nodeva 0,125 procentu apmērā, ceturtais šķiras mantiniekiem – 4 procentu apmērā, pārējiem testamentārajiem vai līgumiskajiem mantiniekiem – 7,5 procentu apmērā, bet testamentārajiem vai līgumiskajiem mantiniekiem, ja tie ir sabiedriskā labuma organizācijas, – 1,5 procentu apmērā. Tātad apstrīdētā norma gan likumiskās, gan testamentārās mantošanas gadījumā mantojuma atstājēja pārdzīvojušajam laulātajam un dažādu šķiru mantiniekiem paredz mazākus valsts nodevas apmērus nekā citām personām, kas no mantojuma atstājēja var mantot uz testamenta vai mantojuma līguma pamata (izņemot sabiedriskā labuma organizācijas).

Saskaņā ar Civillikuma 391., 403. un 404. pantu dažādās likumisko mantinieku šķirās tiek sagrupēti mantojuma atstājēja radnieki un adoptētie. Ir izšķiramas četras mantinieku šķiras, kas noteiktas pēc radniecības veida un tās pakāpju tuvuma. Mantojuma atstājēja radnieku un adoptēto iedalījums mantinieku šķirās nosaka viņu likumiskās mantošanas secību. Proti, saskaņā ar Civillikuma otrās daļas „Mantojuma tiesības” otrās nodaļas „Likumiskā mantošana” regulējumu likumiskās mantošanas gadījumā mantojuma atstājēja pārdzīvojušajam laulātajam ir paredzēta sevišķa mantošanas kārtība, atbilstoši kurai pārdzīvojušais laulātais manto neatkarīgi no tā, vai mantojuma atstājējam ir palikuši dzīvi radnieki vai adoptētie. Savukārt no mantinieku šķirās ietilpstošajiem mantiniekiem visupirms manto pirmās šķiras mantinieki, bet zemākas šķiras mantinieki manto tikai tad, ja savu gribu mantot nav izteicis neviens augstākas šķiras mantinieks.

Tātad apstrīdētajā normā ir noteikts ne tikai vispārējais par īpašuma tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā maksājamās valsts nodevas apmērs, kas piemērojams jebkurai personai, kas manto nekustamo īpašumu uz testamenta vai mantojuma līguma pamata, bet paredzēti arī samazināti valsts nodevas apmēri mantojuma atstājēja pārdzīvojušajam laulātajam, radniekiem un adoptētajiem gan likumiskās, gan testamentārās un līgumiskās mantošanas gadījumā, ņemot vērā šīm personu grupām Civillikumā noteikto likumiskās mantošanas kārtību.

Gadījumā, kad nekustamo īpašumu likumiskās mantošanas ceļā iegūst pirmās, otrās vai trešās šķiras mantinieks, nozīme ir arī tam, vai šis mantinieks dzīvoja kopā ar mantojuma atstājēju. Ministru kabinets atbildes rakstā norāda, ka apstrīdētajā normā pārdzīvojušajam laulātajam un radniekiem paredzētā tiesiskā regulējuma mērķis ir nodrošināt nekustamā īpašuma saglabāšanu mantojuma atstājēja laulātā un tuvāko radnieku īpašumā (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 59.–60. lp.*).

Apstrīdētajā normā ir paredzēts ekonomisks atbalsts mantojuma atstājēja pārdzīvojušajam laulātajam, radniekiem un adoptētajiem, un tas izpaužas kā samazināts valsts nodevas apmērs salīdzinājumā ar valsts nodevas apmēru, kas jāmaksā citām personām, kuras ar mantojuma atstājēju nesaistīja ģimenes vai radniecības attiecības. Lai gan šis tiesiskais regulējums ir piemērojams tikai pēc tam, kad mantojuma atstājējs jau miris, tā piemērošana ir atkarīga no iepriekš pastāvējušām mantojuma atstājēja ģimenes vai radniecības saitēm ar konkrēto mantinieku, un šā regulējuma mērķis ir sniegt atbalstu mantojuma atstājēja ģimenei un radniekiem, samazinot izmaksas, kas saistītas ar mantotā nekustamā īpašuma iegūšanu savā īpašumā. Līdz ar to apstrīdētajā normā ietvertais tiesiskais regulējums, kas attiecas uz mantojuma atstājēja pārdzīvojušo laulāto, radniekiem un adoptētajiem, ir atzīstams par ģimenes ekonomiskā atbalsta pasākumu.

Apstrīdētā norma nesatur tādu tiesisko regulējumu, kas paredzētu samazinātu valsts nodevas apmēru mantojuma atstājēja pārdzīvojušajam tā paša dzimuma partnerim, kuram ar mantojuma atstājēju bija izveidota ģimene. Tādēļ saskaņā ar apstrīdēto normu mantojuma atstājēja pārdzīvojušajam tā paša dzimuma partnerim, kas var mantot vienīgi uz testamenta vai mantojuma līguma pamata, ir jāmaksā valsts nodeva tādā pašā apmērā kā jebkurai citai personai, kam nebija ģimenes saišu ar mantojuma atstājēju. Proti, apstrīdētajā normā ietvertais ģimenes ekonomiskā atbalsta pasākums nav attiecināts uz viendzimuma partneru ģimenēm.

9.2. Satversmes 91. pants nosaka: „Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.” Šajā pantā ir ietverti divi savstarpēji cieši saistīti principi: tiesiskās vienlīdzības princips un diskriminācijas aizlieguma princips (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2020. gada 10. jūlija sprieduma lietā Nr. 2019-36-01 9. punktu*).

Satversmes 91. pantā nostiprinātās tiesības ir „salīdzinošas”, proti, tās var pieprasīt vienlīdzīgu attieksmi, bet pašas par sevi nevar atklāt, kādai šai

attieksmei jābūt – labvēlīgai vai nelabvēlīgai. Lai izvēlētos vienu no šiem risinājumiem, var būt jāņem vērā apsvērumi, kas atrodas ārpus vienlīdzības jēdziena robežām (*sk. Satversmes tiesas 2018. gada 12. decembra sprieduma lietā Nr. 2018-06-0103 12.1. punktu*). Tas nozīmē, ka gadījumā, ja ir apstrīdēta tiesību normas atbilstība vairākām Satversmes normām un tostarp arī Satversmes 91. pantam, Satversmes 91. pantā ietvertie vispārējie tiesību principi bieži vien ir skatāmi kopsakarā ar citām Satversmē noteiktām personas pamattiesībām (*sal. sk., piemēram, Satversmes tiesas 2016. gada 21. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2015-21-01 10.2. punktu un 2020. gada 19. novembra sprieduma lietā Nr. 2020-13-01 9. punktu*).

Satversmes 105. pants nosaka: „Ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu. Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību.”

Satversmes 105. pants paredz visaptverošu mantiska rakstura tiesību garantiju. Šā panta pirmie trīs teikumi aptver personas tiesības uz īpašumu kā visas mantiska rakstura tiesības, kuras persona var netraucēti izlietot par labu sev un ar kurām tā var rīkoties pēc savas gribas, kā arī nosaka īpašnieka sociālo pienākumu pret sabiedrību – neizmantot īpašumu pretēji sabiedrības interesēm – un paredz, ka tiesības uz īpašumu var tikt ierobežotas (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2018. gada 11. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2017-12-01 13. punktu*). Šā panta ceturtais teikums paredz valstij tiesības noteiktos gadījumos tiesības uz īpašumu atņemt, ievērojot šajā Satversmes normā paredzētos nosacījumus (*sal. sk., piemēram, Satversmes tiesas 2016. gada 12. februāra sprieduma lietā Nr. 2015-13-03 11. punktu*).

Savukārt Satversmes 110. pants nosaka: „Valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.” Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ir ietverts valsts pienākums nodrošināt ikvienas ģimenes juridisko aizsardzību, kā arī ekonomiskās un sociālās aizsardzības un atbalsta pasākumus (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 16.2.1. punktu un 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 12. punktu*).

Tiesībsargs pēc būtības uzskata apstrīdēto normu par neatbilstošu tieši Satversmes 110. panta pirmajam teikumam, kas citstarp nosaka valsts pienākumu

aizsargāt un atbalstīt ģimeni. Tiesībsargs norāda, ka šobrīd valsts nav izpildījusi tai no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošo pienākumu aizsargāt un atbalstīt ikvienu ģimeni, jo atšķirībā no dažādu dzimumu partneru ģimenēm viendzimuma partneru ģimenēm nav nodrošināta iespēja juridiski nostiprināt savas ģimenes attiecības. Tādējādi viendzimuma partneru ģimenes netiekot juridiski aizsargātas un tām netiekot nodrošināts citstarp arī apstrīdētajā normā paredzētais ekonomiskais atbalsts.

Tiesībsargs pēc būtības lūdz atzīt apstrīdēto normu par neatbilstošu arī Satversmes 91. panta otrajam teikumam, kurā ietverts diskriminācijas aizlieguma princips, un 105. panta pirmajiem trim teikumiem, kas aptver personas tiesības uz īpašumu. Tiesībsargs norāda, ka saskaņā ar apstrīdēto normu testamentārās vai līgumiskās mantošanas gadījumā mantojuma atstājēja pārdzīvojušajam tā paša dzimuma partnerim jāmaksā valsts nodeva, kas ir 60 reižu lielāka par to, kas paredzēta mantojuma atstājēja pārdzīvojušajam laulātajam. Tādējādi apstrīdētās normas dēļ viendzimuma partneru ģimene esot nostādīta nelabvēlīgākā situācijā salīdzinājumā ar dažādu dzimumu partneru ģimeni, pamatojoties uz nepieļaujamu kritēriju – personas seksuālo orientāciju. Savukārt kā šīs diskriminācijas cēloni tiesībsargs norāda viendzimuma partneru ģimenes nespēju juridiski nostiprināt savas ģimenes attiecības atbilstoša tiesiskā regulējuma neesības dēļ. Ņemot vērā apstrīdētās normas saturu un tiesībsarga pieteikumā sniegto juridisko pamatojumu, secināms, ka izskatāmās lietas pamatā ir jautājums par Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ietverto valsts pienākumu aizsargāt un atbalstīt ģimeni un šā pienākuma izpildi attiecībā uz viendzimuma partneru ģimeni.

Līdz ar to Satversmes tiesa visupirms pārbaudīs apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 110. panta pirmajam teikumam. Savukārt tas, vai lietā nepieciešams vērtēt apstrīdētās normas atbilstību arī Satversmes 91. panta otrajam teikumam un Satversmes 105. panta pirmajiem trim teikumiem, ir atkarīgs no lietas pamatjautājuma atrisinājuma.

10. Satversmes tiesa 2020. gada 12. novembrī pieņēma spriedumu lietā Nr. 2019-33-01 „Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam” (turpmāk – lieta Nr. 2019-33-01).

10.1. Lietā Nr. 2019-33-01 Satversmes tiesa noskaidroja Satversmes 110. panta pirmā teikuma saturu attiecībā uz viendzimuma partneru ģimeni,

skatot šo normu kopsakarā ar cilvēka cieņas principu un – atbilstoši Satversmes vienotības principam – arī kopsakarā ar Satversmes 96. pantu (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 12. punktu*).

Satversmes tiesa lietā Nr. 2019-33-01 secināja, ka Satversmes 110. panta pirmajā teikumā visupirms ir noteikts valsts pienākums aizsargāt laulību kā savienību starp vīrieti un sievieti, kas paredzēts, citstarp apzinoties laulības ceļā izveidotas ģimenes dabisko potenciālu radīt jaunu dzīvību un tādējādi sekmēt sabiedrības ilgtspēju, taču šajā Satversmes normā ir ietverts arī valsts pienākums aizsargāt un atbalstīt ģimeni, kas neattiecas tikai un vienīgi uz laulības ceļā izveidotu ģimeni. Satversmes 110. panta pirmais teikums nosaka valsts pienākumu aizsargāt un atbalstīt ikvienu ģimeni, tostarp arī faktiski ģimeni. Sabiedrību veido ne vien tādas personas, kas pēc savas dabas veido ciešas personiskas un ģimeniskas attiecības ar pretējā dzimuma pārstāvjiem, bet arī tādas personas, kas pēc savas dabas veido šādas attiecības ar sava dzimuma pārstāvjiem. Attiecīgi valstij vienādā mērā jārespektē arī tie sabiedrības locekļi, kuri pēc savas dabas veido personiskas attiecības ar sava dzimuma pārstāvjiem, kā arī jārespektē tas, ka uz šo attiecību pamata var izveidoties ģimene (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 12.1. un 12.2. punktu*).

Satversmes tiesa konstatēja, ka atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai Konvencijas 8. pants neuzliek valstij pienākumu nodrošināt viendzimuma partneriem tiesības laulāties vai nodrošināt viendzimuma partneru ģimenes tiesības uz juridisku atzīšanu citā formā un valsts bauda rīcības brīvību, izvēloties attiecīgo tiesisko mehānismu ieviešanas brīdi. Konvencijas 8. pants var prasīt, lai likumdevējs nodrošina viendzimuma partneru ģimenes juridisku atzīšanu, tikai tādā situācijā, kad šādu attiecību faktiskā atzīšana jau ir notikusi attiecīgās valsts sociālajā un tiesiskajā realitātē. Taču atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai Konvencijas 8. pants ir interpretējams tādējādi, ka tas aptver un aizsargā arī viendzimuma partneru ģimenes neatkarīgi no tā, ka valsts nav paredzējusi mehānismus šādas ģimenes attiecību juridiskai atzīšanai. Savukārt Eiropas Savienības tiesībās ir atzīta viendzimuma partneru iespēja veidot juridiski nostiprinātu ģimeni atbilstoši dalībvalstu tiesiskajam regulējumam. Tomēr Satversmes tiesa ir uzsvērusi: tas vien, ka Konvencija vai Eiropas Savienības tiesību normas neparedz valsts pienākumu nodrošināt personai noteiktas tiesības vai nodrošināt personas tiesības noteiktā veidā, nenozīmē to, ka šāds pienākums valstij neizrietētu no vispārējiem tiesību

principiem un citām Satversmes normām (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 12.2. punktu*).

Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ir ietverts valsts pienākums aizsargāt un atbalstīt ikvienu ģimeni. Tas nozīmē, ka ikvienai valsts institūcijai savas kompetences ietvaros jā rūpējas par ģimenes aizsardzību un atbalstu un šis valsts pienākums aptver ne vien ārējo normatīvo aktu izdošanu, bet arī tiesību normu piemērošanu. Spriedumā lietā Nr. 2019-33-01 Satversmes tiesa konkretizēja tieši likumdevēja kompetenci Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ietvertā valsts pienākuma izpildē.

Satversmes tiesa norādīja, ka Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ir ietverti divi likumdevēja pienākumi: 1) nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību; 2) nodrošināt ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu. Likumdevēja pienākums nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību prasa noteikt sociālajā realitātē pastāvošo ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, proti, noregulēt šo attiecību dalībnieku personiskās un mantiskās attiecības. Savukārt pienākumu nodrošināt ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu likumdevējs var izpildīt, konkretizējot likumā ģimenes tiesības uz īpašu aizsardzību un atbalstu, proti, paredzot likumā dažādus ģimenes aizsardzības un atbalsta pasākumus. Abi no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošie likumdevēja pienākumi ir savstarpēji cieši saistīti. Ja valsts nenodrošina ģimenes juridisko aizsardzību, proti, nenosaka ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, tad nav iespējams šo attiecību dalībniekiem nodrošināt arī Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ietvertās sociālās un ekonomiskās tiesības (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 12.3. punktu, sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 16.2.1. un 16.2.2. punktu*).

Likumdevējam no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošais pienākums aizsargāt ikvienu ģimeni nozīmē, ka likumdevējam nav rīcības brīvības izvēlēties, vai viendzimuma partneru ģimenēm vispār ir jānodrošina juridiskā aizsardzība, kā arī ekonomiskā un sociālā aizsardzība un atbalsts. Tomēr Satversmes tiesa ir atzinusi, ka likumdevējam piemīt zināma rīcības brīvība, nosakot ģimenes attiecību tiesiskā regulējuma formu un saturu un izvēloties metodes, mehānismus un pasākumus, ar kuru palīdzību tiks nodrošināta ģimenes sociālā un ekonomiskā aizsardzība un atbalsts. Šī rīcības brīvība nav neierobežota. Likumdevējam ir tiesības noteikt tādu ģimenes aizsardzības un atbalsta tiesisko regulējumu, kas ir balstīts uz objektīviem un

pamatotiem kritērijiem, ņemot vērā šo attiecību specifiku, tai skaitā arī šo attiecību dalībnieku un situāciju atšķirības, kas prasa nodrošināt atbilstošu ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus (*sal. sk. Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 12.3. punktu*).

10.2. Satversmes 110. panta pirmais teikums ir cieši saistīts ar cilvēka cieņas principu un Satversmes 96. pantā ietvertajām personas tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību. Cilvēka cieņa ir demokrātiskas tiesiskas valsts konstitucionāla vērtība, un ar cilvēka cieņas principu nav savienojams uzskats, ka viena cilvēka cieņai varētu būt mazāka vērtība nekā cita cilvēka cieņai (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 12.2. punktu*).

Cilvēka cieņa ir jāievēro nevis vienīgi formāli, bet pēc būtības, tādēļ atbilstoši cilvēka cieņas principam ikvienas ģimenes aizsardzības un atbalsta tiesiskajam regulējumam ir jābūt jēgpilnam. Tiesiskais regulējums, kas paredzētu viendzimuma partneru ģimenei vien formālu atzīšanu, bet nenodrošinātu aizsardzību un atbalstu, pēc būtības nozīmētu viendzimuma partneru ģimenes atzīšanu par nesvarīgu ģimenes formu un tādējādi būtu cilvēka cieņu aizskarošs. Tādēļ likumdevējam jā rūpējas, lai tiesiskais regulējums nodrošina viendzimuma partneru ģimenēm ne vien formālu juridisku atzīšanu, bet arī juridisko aizsardzību un sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu.

Viena cilvēka cieņas ievērošana un pamattiesību nodrošināšana neatņem un nemazina cita cilvēka cieņu. Tādēļ Satversmes 110. panta pirmajam teikumam atbilstošas aizsardzības un atbalsta nodrošināšana viendzimuma partneru ģimenei netraucē citu ģimenes formu pastāvēšanai un nemazina tām paredzēto aizsardzību un atbalstu.

Turklāt likumdevēja rīcības brīvību Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ietverto pienākumu izpildē ierobežo ne vien cilvēka cieņas princips, bet citstarp arī tiesiskās vienlīdzības princips un diskriminācijas aizlieguma princips (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 12.3. punktu*). Atbilstoši šiem vispārējiem tiesību principiem likumdevēja pieņemtais viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesiskais regulējums un sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta tiesiskais regulējums nedrīkst bez racionāla pamata nostādīt šīs ģimenes nelabvēlīgākā stāvoklī salīdzinājumā ar dažādu dzimumu partneru ģimenēm.

10.3. Satversmes 110. panta pirmais teikums ietver divus likumdevēja pienākumus. Proti, šajā Satversmes normā visupirms ir ietverts likumdevēja pienākums nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību jeb noteikt ģimenes attiecību tiesisko regulējumu. Savukārt šim pienākumam pakārtots ir otrs šajā Satversmes normā ietvertais likumdevēja pienākums – nodrošināt ģimenes ekonomisko un sociālo aizsardzību un atbalstu, izvēloties un nosakot atbilstošus aizsardzības un atbalsta pasākumus.

Ar ģimenes attiecību tiesisko regulējumu ir saprotams ģimenes locekļu savstarpējo personisko un mantisko attiecību regulējums, kas nodrošina ģimenes aizsardzības pamatu, tostarp tiesības juridiski nostiprināt ģimenes attiecības. Ja personām, kuras savā starpā izveidojušas ģimenes attiecības, nav iespējas panākt šo attiecību juridisku nostiprināšanu, tad valsts šādu ģimeni „nevar ieraudzīt” jeb nevar identificēt, kas nepieciešams, lai šīs ģimenes locekļi spētu efektīvi izmantot tiem Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ietvertās tiesības un valstī paredzētos ģimenes aizsardzības un atbalsta pasākumus. Proti, ja personām, starp kurām izveidojušās ģimenes attiecības, nav paredzētas tiesības šīs savas ģimenes attiecības juridiski nostiprināt, tad nemaz nav iespējams šādām ģimenēm nodrošināt nedz pilnvērtīgu juridisko aizsardzību, nedz arī sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu.

Satversmes tiesa jau iepriekš norādījusi, ka likumdevējam nav rīcības brīvības izvēlēties, vai ģimene, citstarp arī viendzimuma partneru ģimene, vispār būtu jāaizsargā un jāatbalsta, – tas ir likumdevēja pienākums, ko tieši nosaka Satversmes 110. panta pirmais teikums. Taču no Satversmes 110. panta pirmā teikuma neizriet likumdevēja pienākums nodrošināt ģimenes aizsardzību un atbalstu noteiktā formā vai ar noteiktiem pasākumiem (*sal. sk. Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 12.3. punktu*).

Nosakot ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, likumdevējs ir tiesīgs izvēlēties dažādus risinājumus, ja vien attiecīgais tiesiskais regulējums, pirmkārt, nodrošina personām iespēju juridiski nostiprināt savas ģimenes attiecības un tikt valsts atzītām par ģimeni. Tā kā ģimenes attiecības veidojas personu privātās dzīves ietvaros, tiesiskais regulējums, kas nodrošina ģimenes attiecību juridisku nostiprināšanu, vienmēr būs balstīts uz personu brīvprātīgu izvēli juridiski nostiprināt savas ģimenes attiecības un padarīt tās juridiski „redzamas” valstij. Otrkārt, ģimenes attiecību tiesiskajam regulējumam jānodrošina ģimenes un tās locekļu aizsardzība viņu personiskajās un mantiskajās attiecībās. Tas nozīmē, ka ģimenes attiecību tiesiskajam regulējumam jānosaka ģimenes locekļu

savstarpējās tiesības un pienākumi personiskajās un mantiskajās attiecībās, kas izriet no viņu ģimenes dzīves.

Savukārt, nosakot ģimenes ekonomiskās un sociālās aizsardzības un atbalsta tiesisko regulējumu, likumdevēja rīcības brīvība ir plašāka – likumdevējam nav pienākuma paredzēt konkrētus ekonomiskās un sociālās aizsardzības un atbalsta pasākumus. Likumdevējs var brīvi izvēlēties, kāda rakstura pasākumus paredzēt ģimenei noteiktās situācijās. Taču, kā Satversmes tiesa jau atzinusi lietā Nr. 2019-33-01, šī rīcības brīvība nav neierobežota un ģimenes ekonomiskās un sociālās aizsardzības un atbalsta tiesiskajam regulējumam jābūt balstītam uz objektīviem un pamatotiem kritērijiem, ņemot vērā šo attiecību specifiku, tai skaitā arī šo attiecību dalībnieku un situāciju atšķirības (*sal. sk. Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 12.3. punktu*).

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka jautājumi, kas attiecas uz mantojuma atstājēja tuvāko radnieku mantošanas tiesībām, ir vērtējami Konvencijas 8. pantā paredzētās ģimenes dzīves aizsardzības kontekstā (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1979. gada 13. jūnija sprieduma lietā „Marckx v. Belgium”, pieteikums Nr. 6833/74, 52. punktu un 2004. gada 13. jūlija sprieduma lietā „Pla and Puncernau v. Andorra”, pieteikums Nr. 69498/01, 26. punktu*). Līdzīgi Satversmes 110. panta pirmā teikuma izpratnē no ģimenes dzīves izrietoši un tādēļ ar to nesaraujami saistīti ir personiski un mantiski jautājumi, kas rodas līdz ar ģimenes dzīves izbeigšanos, ko citstarp var izraisīt ģimenes locekļa nāve.

Līdz ar to Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ietvertais likumdevēja pienākums aizsargāt un atbalstīt ģimeni aptver ģimenes aizsardzību un atbalstu arī ģimenes locekļa nāves gadījumā.

11. Izskatāmajā lietā ir apstrīdēta Ministru kabineta pieņemtas tiesību normas satversmība. Tādēļ nepieciešams noskaidrot arī Ministru kabineta kompetenci izdot ārējus normatīvos aktus, lai nodrošinātu Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ietvertā valsts pienākuma izpildi.

Satversmes tiesa jau iepriekš ir atzinusi: saskaņā ar Satversmes 64. pantu, lai nodrošinātu efektīvāku valsts varas īstenošanu, ir pieļaujama atkāpe no prasības, ka likumdevējam visi jautājumi pilnībā jāizšķir un jāneregulē pašam. Šāda kārtība ne vien padara pašu likumdošanas procesu efektīvāku, bet arī ļauj ātrāk un efektīvāk reaģēt uz normatīvā regulējuma grozījumu nepieciešamību.

Likumdevējs likumdošanas procesā izlemj tos jautājumus, kuri ir visai sabiedrībai būtiski, un pilnvaro Ministru kabinetu vai citu valsts institūciju izdot tiesību normas, kas nepieciešamas likumu īstenošanai. Saeima, darbojoties kā likumdevējs, nav tiesīga nodot izpildvarai izlemšanai tādus jautājumus, kuri saskaņā ar Satversmi ir tikai pašas Saeimas ekskluzīvajā kompetencē. Par tādu svarīgu un nozīmīgu sabiedriskās dzīves jautājumu reglamentāciju, kuros nepieciešama konceptuāla izšķiršanās un politiska diskusija, jālemj likumdevējam pašam (*sal. sk. Satversmes tiesas 2009. gada 20. janvāra lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2008-08-0306 16.1. punktu un 2015. gada 14. oktobra sprieduma lietā Nr. 2015-05-03 10. punktu*).

Attiecīgi Ministru kabineta tiesības izdot ārējos normatīvos aktus sniedzas vien tiktāl, ciktāl tam šīs tiesības ir nodotas ar likumu. Ministru kabinetam var uzdot likuma ieviešanai dzīvē nepieciešamā regulējuma izstrādāšanu, lai tiktu detalizēta likumā ietvertā politiskā griba vai noteikta likuma īstenošanas kārtība. Šādos normatīvajos aktos nedrīkst ietvert tiesību normas, kas nav uzskatāmas par palīgīdzekļiem likuma normas īstenošanai (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2011. gada 11. janvāra sprieduma lietā Nr. 2010-40-03 10. punktu*). Ministru kabineta rīcības brīvības robežas, īstenojot tam likumā paredzētās tiesības izdot ārējos normatīvos aktus, nosaka ne tikai konkrētā likuma normā paredzēts pilnvarojums regulēt atsevišķu jautājumu, bet arī citi likumi un tiesību sistēma kopumā. Gadījumā, ja likumdevējs nav likumā noregulējis tādu jautājumu, kura noregulēšanai nepieciešama politiska izšķiršanās un kurš atbilstoši Satversmes 64. pantam ietilpst likumdevēja kompetencē, Ministru kabinets nav tiesīgs pēc savas iniciatīvas un ieskata to noregulēt likumdevēja vietā (*sal. sk. Satversmes tiesas 2015. gada 14. oktobra sprieduma lietā Nr. 2015-05-03 10. punktu*).

Tas, kādā veidā likumdevējs savas rīcības brīvības ietvaros noregulē ģimenes locekļu savstarpējās personiskās un mantiskās attiecības, lai izpildītu savu pienākumu nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību, jeb, citiem vārdiem, ģimenes attiecību tiesiskā regulējuma forma un saturs ir visai sabiedrībai būtisks jautājums, kura izlemšanai nepieciešama likumdevēja izšķiršanās, un tādējādi šis jautājums ietilpst likumdevēja ekskluzīvajā kompetencē. Tādēļ no Satversmes 64. panta un 110. panta pirmā teikuma izriet tieši likumdevēja pienākums ar likumu noteikt viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu. Likumdevējs ir tiesīgs likumā paredzēt Ministru kabinetam tādu pilnvarojumu, kura ietvaros Ministru kabinets var būt tiesīgs citstarp noteikt ģimenes ekonomiskās vai sociālās aizsardzības vai atbalsta pasākumus. Taču tas

nenozīmē, ka Ministru kabinets būtu tiesīgs pieņemt šādu regulējumu attiecībā uz tādām ģimenēm, kurām likumdevējs nav noteicis ģimenes attiecību tiesisko regulējumu. Lai būtu iespējams nodrošināt ģimenes ekonomisko un sociālo aizsardzību un atbalstu tādām ģimenēm, kurām likumā nav paredzēts ģimenes attiecību tiesiskais regulējums, pašam Ministru kabinetam vajadzētu paredzēt šo ģimenes attiecību juridiskas nostiprināšanas nosacījumus un kritērijus. Taču tad Ministru kabinets ietiekto likumdevēja kompetencē esošajā jautājumā par ģimenes attiecību tiesiskā regulējuma formu un saturu un pārkāptu Satversmes 64. pantu. Tādēļ atbilstoši Satversmes 64. pantam Ministru kabinets, izdodot ārējos normatīvos aktus, ir tiesīgs noteikt ekonomiskās un sociālās aizsardzības un atbalsta pasākumus tikai tādām ģimenēm, kurām likumdevējs ir paredzējis ģimenes attiecību tiesisko regulējumu.

Līdz ar to ģimenes ekonomiskās un sociālās aizsardzības un atbalsta tiesiskajam regulējumam, ko Ministru kabinets nosaka tam likumā noteiktā pilnvarojuma ietvaros, ir jābūt saskanīgam ar likumā paredzēto ģimenes attiecību tiesisko regulējumu.

12. Ciešā sasaiste starp Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ietvertajiem likumdevēja pienākumiem noteikt ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un nodrošināt ģimenes ekonomisko un sociālo aizsardzību un atbalstu nozīmē to, ka jebkurš ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta tiesiskais regulējums veido vienotu sistēmu ar ģimenes attiecību tiesisko regulējumu. Tādēļ arī Ministru kabineta pieņemts ģimenes sociālās vai ekonomiskās aizsardzības vai atbalsta tiesiskais regulējums, tai skaitā apstrīdētajā normā ietvertais regulējums, ir vērtējams kā daļa no vienotas tiesiskā regulējuma sistēmas.

Tātad, lai pārbaudītu, vai apstrīdētā norma, ciktāl tā attiecas uz mantojuma atstājēja pārdzīvojušo tā paša dzimuma partneri, kuram ar mantojuma atstājēju bija izveidota ģimene, atbilst Satversmes 110. panta pirmajam teikumam, izskatāmajā lietā Satversmes tiesai jānoskaidro:

1) vai likumdevējs ir noteicis viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un normatīvajos aktos ir paredzēts viendzimuma partneru ģimenes aizsardzības un atbalsta tiesiskais regulējums;

2) vai noteiktais ģimenes attiecību tiesiskais regulējums un aizsardzības un atbalsta tiesiskais regulējums ļauj vismaz minimālā apmērā nodrošināt viendzimuma partneru ģimenes aizsardzību un atbalstu;

3) vai noteiktais ģimenes attiecību tiesiskais regulējums un viendzimuma partneru ģimenes aizsardzības un atbalsta tiesiskais regulējums atbilst vispārējiem tiesību principiem (*sal. sk. Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 13. punktu*).

13. Ņemot vērā ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta tiesiskā regulējuma pakārtotību ģimenes attiecību tiesiskajam regulējumam, Satversmes tiesa lietā Nr. 2019-33-01 jau pārbaudīja, vai likumdevējs ir noteicis viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu. Noskaidrojusi, kāds ģimenes attiecību tiesiskais regulējums ir paredzēts Latvijas tiesību sistēmā, Satversmes tiesa secināja, ka likumdevējs nav noteicis viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu. Tādēļ viendzimuma partneru ģimenei nodrošināt ekonomisko un sociālo aizsardzību un atbalstu nemaz nav iespējams. Līdz ar to Satversmes tiesa secināja, ka likumdevējs nav izpildījis tam no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošo pienākumu nodrošināt arī viendzimuma partneru ģimenes aizsardzību un atbalstu, un atzina lietā Nr. 2019-33-01 apstrīdēto likuma normu, ciktāl tā neparedzēja viendzimuma partneru ģimenes aizsardzību un atbalstu, par neatbilstošu Satversmes 110. panta pirmajam teikumam (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 14. punktu*).

Satversmes tiesa lietā Nr. 2019-33-01 secināja, ka likumdevējam no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošo pienākumu izpildei nepieciešams veikt padziļinātu un kompleksu izpēti. Tādēļ Satversmes tiesa atzina lietā Nr. 2019-33-01 apstrīdēto tiesību normu par spēkā neesošu no 2022. gada 1. jūnija, tādējādi nodrošinot likumdevējam saprātīgu laiku, lai tas varētu savas rīcības brīvības ietvaros pieņemt atbilstošāko viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un paredzēt viendzimuma partneru ģimenei atbilstošus sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 15. punktu*). Līdz izskatāmās lietas izspiešanai likumdevējs vēl nav pieņēmis viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, proti, nav izšķīries par viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesiskā regulējuma formu un saturu, tai skaitā par konkrētiem viendzimuma partneru ģimenes attiecību juridiskas nostiprināšanas nosacījumiem un kārtību.

Saskaņā ar šobrīd spēkā esošo tiesisko regulējumu valsts „juridiski neredz” faktiski pastāvošās viendzimuma partneru ģimenes, jo tām nav

nodrošināta iespēja juridiski nostiprināt savas ģimenes attiecības. Tātad viendzimuma partneri juridiski netiek uzskatīti par ģimeni un savstarpējās tiesiskās attiecības var regulēt tikai kā tādas personas, starp kurām nav ģimenes saišu. Tā kā pagaidām nav tāda viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesiskā regulējuma, kas ļautu juridiski nostiprināt viendzimuma partneru ģimenes attiecības, šobrīd nav iespējams arī identificēt šādu ģimeni, lai nodrošinātu tās sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu. Tātad valstī pastāvošā ģimenes aizsardzības un atbalsta sistēma, kas citstarp ietver arī apstrīdēto normu, neaizsargā viendzimuma partneru ģimenes nedz juridiski, nedz ekonomiski un sociāli.

Līdz ar to apstrīdētā norma, ciktāl tā attiecas uz mantojuma atstājēja pārdzīvojušo tā paša dzimuma partneri, kuram ar mantojuma atstājēju bija izveidota ģimene, neatbilst Satversmes 110. panta pirmajam teikumam.

14. Atbilstoši Satversmes tiesas judikatūrai, secinot, ka apstrīdētā norma neatbilst kaut vienai augstāka juridiska spēka tiesību normai, tā atzīstama par prettiesisku un spēkā neesošu (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2020. gada 2. novembra sprieduma lietā Nr. 2020-14-01 13. punktu*).

Līdz ar to nav nepieciešams papildus vērtēt apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91. panta otrajā teikumā ietvertajam diskriminācijas aizlieguma principam un Satversmes 105. panta pirmajiem trim teikumiem.

15. Atbilstoši Satversmes tiesas likuma 32. panta trešajai daļai tiesību norma, kuru Satversmes tiesa atzinusi par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai, uzskatāma par spēkā neesošu no Satversmes tiesas sprieduma publicēšanas dienas, ja Satversmes tiesa nav noteikusi citādi. Saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 31. panta 11. punktu Satversmes tiesa var spriedumā norādīt brīdi, ar kuru zaudē spēku apstrīdētā tiesību norma, kas atzīta par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai.

Ģimenes attiecību tiesiskajam regulējumam un ģimenes ekonomiskās un sociālās aizsardzības un atbalsta pasākumu tiesiskajam regulējumam jāveido vienota un saskanīga tiesiskā regulējuma sistēma. Tādēļ Ministru kabinetam ir jāgādā, lai pēc viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesiskā regulējuma stāšanās spēkā Ministru kabineta noteikumos ietvertais ģimenes ekonomiskās un sociālās aizsardzības un atbalsta tiesiskais regulējums būtu saskanīgs ar jauno ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, kā arī atbilstošs vispārējiem tiesību

principiem un citām Satversmes normām, starptautiskajām un Eiropas Savienības tiesībām.

Ņemot vērā minēto, apstrīdētā norma, ciktāl tā attiecas uz mantojuma atstājēja pārdzīvojušo tā paša dzimuma partneri, kuram ar mantojuma atstājēju bija izveidota ģimene, ir atzīstama par spēkā neesošu no tā paša brīža, no kura par spēkā neesošu atzīta lietā Nr. 2019-33-01 apstrīdētā likuma norma.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30.–32. pantu, Satversmes tiesa

nosprida:

atzīt Ministru kabineta 2009. gada 27. oktobra noteikumu Nr. 1250 „Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā” 13. punktu, ciktāl tas attiecas uz mantojuma atstājēja pārdzīvojušo tā paša dzimuma partneri, kuram ar mantojuma atstājēju bija izveidota ģimene, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no 2022. gada 1. jūnija.

Spridums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spridums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētāja

Sanita Osipova